

Olvasás és értékrend

Változási tendenciák a könyvolvasási szokásokban

NAGY Attila

Alábbi írásunk a Könyvtári Figyelő 2006/1. és 2006/4. számaiban megjelent kutatási jelentéssorozatunk szerves folytatása. Vagyis újabb adalékokkal szolgálunk a TÁRKI és az OSZK közös, 2005 őszén végzett, országos, reprezentatív vizsgálatának eredményeiről. Itt most kizárólag a könyvolvasói érdeklődés alakváltozatairól, össztársadalmi méretekben érzékelhető módosulásairól, illetve ezen változásokkal összefüggő, az értékrend, a szemléletmód, a világnézet, nevezetesen a vallás és a politikai attitűdök befolyásoló szerepéről, kölcsönhatásáról szeretnénk a korábbiaknál többet megtudni.

Az olvasói érdeklődés változásairól

Az elmúlt évtizedek olvasásszociológiai vizsgálódásainak eredményeit összegző kutatási jelentéseinkben előszeretettel használtuk az *olvasáskultúra* fogalmát. A részletek kifejtése alkalmával rendre világossá lett, hogy nem egyszerűen a *ki, milyen gyakran* olvas, könyvet, periodikát (napilapot, hetilapot, folyóiratot), legújabban képernyőt kérdéskört, hanem a pontosabb *mit* kérdésre érkezett válaszok alapján is igyekeztünk kategóriákat alkotva, értelmezésekkel élni. Vagyis az értékválasztási döntésekben, az emlékezeti felidézés készségében megnyilvánuló, objektiválódó olvasói ízlés társadalmi méretű jellemzőiről, időbeli változásairól ugyancsak tudósítottunk.

Itt nyomban ki kell emelnünk egyrészt *Gereben Ferenc* elévülhetetlen érdemeit, aki makacs következetességgel, azonos módszerű, megismételt vizsgálataival megbízható összehasonlítási alapot teremtett az utána jövőknek (Gereben 2002), másrészt *Havas Katalin* szerepét, aki csaknem 3 évtizede áldozatos, tette kész munkatársunk a felmérések kérdőív rengetegéből kigyűjtött olvasmányok változatlan módszerű kódolásában. Az olvasói érdeklődésről szólva rendre 3 kategóriát fogunk emlegetni:

- a legutóbbi olvasmányok összetételének megoszlását, a művek stílusa-jellege szerint,
- a legutóbbi olvasmányok szerzőinek gyakorisági rangsorait és végül,
- a legkedvesebb írók rangsorait.

Természetesen minden esetben – éppen a korrekt összehasonlíthatóság érdekében – csupán a megbízható, azonos módszerrel, kérdésekkel

végzett, reprezentatív kutatások adataira hivatkozunk majd. Nem szeretnénk itt elvi vitákba keveredni, egyszerűen jelezzük, hogy korábbi tapasztalataink nyomán az olvasó ízlés változásának egyik legjobb vizsgálati eszközét, módszerét a legutóbbi olvasmányok összetételének, az aktuális olvasmány szerkezet elemzésében véltük megtalálni.

Joggal merülhet fel még a legkedvesebb írók, vagy a kedvenc könyvek számbavételének lehetősége is. Ellenérvként talán elegendő most csupán a 2005. december végén zárult Nagy Könyv nevű országos kampány végeredményére utalnunk. Akkor ugyanis a legnépszerűbb 12 olvasmány döntő többsége az iskolai kötelező olvasmányokból került ki¹, vagyis a tényleges olvasói gyakorlattól meglehetősen távoli, kétségtelenül értékonzervatív elemeket tartalmazott a szavazások végső eredményeként összeálló lista.

**A legutóbbi, illetve a jelenlegi olvasmányok összetétele – eltérő években²,
– a művek stílusa-jellege szerint
(A könyv olvasók százalékában)**

A legutóbbi olvasmányok stílusa-jellege	1978	1985	1996	2000	2005
Romantikus (Hugo, Jókai, Brontë stb.)	12	8	2	3	4
Klasszikus realista (19. század és korábbi: Balzac, Tolsztoj, Dickens, Shakespeare stb.)	8	8	5	3	6
20. századi realista (Móricz, Molnár F., Tamási Á., stb.)	21	18	17	17	19
Modern (esztétikailag értékes: Bulgakov, Ady, Bodor Ádám stb.)	5	5	3	3	4
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller: Brown, Cook, King, Steel, Lőrincz L. L. stb.)	29	35	41	42	34
Ismeretközlő (non-fiction)	20	25	31	31	29
Nem megállapítható	5	1	2	1	4
Összesen	100	100	100	100	100

Adataink értelmezése előtt három tényre kikerülhetetlenül figyelmeztetnünk kell. Egyrészt az „annus mirabilis”-nek nevezett, 1989-et követő években radikálisan megemelkedett a közép és felsőoktatásba kerülők száma.

Tehát bármennyire jogos az összehasonlítás, hiszen minden esetben a hazai 18 évnél idősebbek reprezentatív mintáit vizsgáltuk, mégsem azonos jellemzőkkel volt leírható ebben a 3 évtizedben a teljes populáció. Iskolázottsága jelentősen emelkedett, öregedett, hiszen 1976 óta folyamatosan egyre kevesebben születnek és így tovább. Másrészt a saját bevallásuk szerint évenként legalább egy könyvet elolvasók tábora jelentős mértékben, 20%-kal csökkent.

Vagyis a korábbi 60% körüli többségből mára csupán a kisebbség (40%) maradt meg valamilyen mértékű könyvolvasónak. Tehát kötelességünk az elitizálódás tendenciájára felhívni a számokat értelmezni kívánók figyelmét. Különös tekintettel a két utolsó vizsgálat időpontja között (2000-2005) eltelt 5 évben lejátszódott felgyorsuló, fokozódó könyvnelküliségre, amikor a 20%-nyi romlásból 8% kifejezetten erre az időszakra esik.

Harmadrészt pedig a már említett, gyakorlatilag a 2005-ös év egészen áthúzódó Nagy Könyv akció valamilyen mértékű média hatását is tekintetbe kell vennünk! Emlékezzünk csak! Egri csillagok, Pál utcai fiúk, Abigél, Az arany ember lettek a lista éllovasai.

Hajlunk annak kijelentésére, hogy a klasszikusok 2000-es mélypontja utáni csekély mértékű,

ám tagadhatatlanul érzékelhetően növekvő keresettségét ezen hatások eredőjeként lehet leginkább értelmezni.

Feltevésünk szerint talán a táblázat utolsó oszlopában található, a direkt szórakoztató, lektűr látványos térvesztése sem lenne ilyen egyértelműen kimutatható, ha saját adataink mellé az egyidejű könyvesbolti és könyvtári forgalmi adatokat is bemutathatnánk.

Mindent összevetve, a következő alkalommal hallatlanul gondosan olyan időpontot kellene egy ilyen jellegű vizsgálat számára kijelölni, amikor a kulturális kormányzat éppen nem áldoz jelentős összegeket a média ilyen irányú mozgósító erejének kipróbálására. (Sajnos a mi esetünkben az évek óta ígért pénz éppen ekkorra vált a következő évre átvihetetlen valósággá, lehetőséggé, mellyel a zavaró tényezők ellenére is kötelező volt élnünk.)

A fenti táblázat sorait végig tekintve, a csaknem három évtizede töretlennek látszó tendenciák (a romantika, a klasszikusok, a kortárs, értékes irodalom gyengülő kereslete, a lektűr, valamint az ismeretközlő művek növekvő népszerűsége), egyértelmű lefékeződését kell megállapítanunk, egy másik kategóriában (direkt szórakoztató olvasmányok), pedig kifejezetten csökkenéssé változott a korábbi, feltartóztathatatlanak tűnő észak-amerikai lektűr térhódítása.

Ez utóbbi megállapításunk még hitelesebbé válik, ha következő idősoros táblázatunkat is alaposan áttanulmányozzuk.

¹ Emlékeztetőül: 1984, A Gyűrűk Ura, A kis herceg, A Mester és Margarita, A Pál utcai fiúk, Abigél, Az arany ember, Egri csillagok, Harry Potter, Micimackó, Száz év magány, Tüskevár

² Az 1978-as, 1985-ös és 2000-es vizsgálatokat Gereben Ferenc, míg az 1996-os és 2005-es kutatásokat magunk végeztük.

**A legutóbbi olvasmányok összetétele – különböző években –
a művek szerzőinek nemzetisége szerint**
(Az olvasók százalékában)

Az olvasmányok szerzőinek nemzetisége	1978	1985	2000	2005
Magyar	58	55	42	46
Európai (volt) szocialista országok	8	4	2	4
Egyéb (főleg nyugat-) európai országok	22	29	21	20
(Észak és Dél-) Amerika (USA)	8	7	31	21
Egyéb	1	2	3	2
Nem azonosítható	3	3	1	7
Összesen	100	100	100	100

Az éppen látott adathalmazunk utolsó oszlopából még egyértelműbbé lett az amerikai kommersz irodalom térnyerésének megállása, mi több, az „inga visszalendülése”. (Tovább élesek a kép, ha jelezzük, hogy az összesen 21%-os „amerikai” részesedés megoszlása: 20% USA + 1% Dél-Amerika.) Valamint főként a hazai és kisebb mértékben az egyéb európai (volt szocialista) országok szerzői kissé megerősítették a korábban vesztesre álló helyzetüket.

Mindent összevetve, vizsgálati eredményeink hálója mind a kommercializálódás, mind a praktikizálódás, mind az amerikanizálódás tendenciáinak lefékeződéséről tanúskodik.

A következő évek, évtizedek adatai majd világossá teszik, hogy itt vajon a fent említett okokkal magyarázható, időleges, vagy netán hosszabb távon is érvényesülő, mélyebben gyökerező mozgásirányokról, ízlésváltozási fejleményekről lehet-e beszélni.

A legutóbbi olvasmányok szerzői – különböző években
(Az összes olvasmány százalékában)

1964			1985		2000		2005	
Sorszám	Szerző	%*	Szerző	%	Szerző	%	Szerző	%
1.	Jókai Mór	16,2	Szilvási L.	3,7	Steel, D	4,6	Brown, D.	3,5
2.	Gárdonyi Géza	4,9	Jókai Mór	2,6	Cook, R.	3,8	Steel, D.	3,4
3.	Móricz Zs.	4,9	Dumas	2,2	Lőrincz L.L.	2,4	Jókai Mór	2,7
4.	Mikszáth K.	4,1	Berkesi A.	2,1	Jókai Mór	1,9	Wass Albert	2,1
5.	Hugo, V.	2,3	Merle, R.	1,8	Moldova Gy.	1,7	Rejtő Jenő	1,7
6.	Verne, J.	2,2	Zalatnay S.	1,8	Smith, W.	1,4	Moldova Gy.	1,6
7.	Cronin, A. J.	2,2	Zilahy L.	1,3	Fable, V.	1,2	Trvtko, V.	1,4
8.	Móra F.	1,7	Móricz Zs.	1,1	Courts-Mahler, H.	1,0	Lőrincz L. L.	1,3
9.	Mark Twain	1,5	Rejtő J.	1,1	Dallos S.	1,0	Kertész Imre	1,2
10.	Tolsztoj, L.	1,4	Szabó László	1,1	King, S.	1,0	Márai S.	1,0

A jó négy évtizedes listásor áttekintése – óvatos közelítéssel, de mégis – megengedi legalább két tendencia körvonalainak vázolását. Az 1964-es, egyértelműen klasszikus orientáltságú névsor már 1985-ben is jelentős mértékben hígult a kortárs, főként magyar lektúrszerzők névsorával (Zalatnay, Szabó L., Berkesi, Szilvási), de klasszikusaink egy része (Jókai, Móricz, Rejtő, Zilahy), igaz a korábbiaknál jóval alacsonyabb említésszámmal, de mégis megmaradt az élmezőnyben. 2000-re maradt még két árva hazai, kortárs lektúr (Lőrincz, Fable), de a domináns szöveget az angolszász szórakoztató irodalom „jeles képviselői” veszik át (Steel, Cook, King, Smith), Jókai egyre hátrébb, de még ott van az élbolyban, a hihetetlenül termékeny Moldovával együtt. A Munkácsy életrajz évtizedek óta szinte változatlanul megtalálja olvasóit, s Courts-Mahler visszatérése meglehetősen sikeres kiadói fogásnak minősíthető. S íme elérkezünk 2005 őszéig, amikor az első két hely (Brown, Steel), vitathatatlanul a kulturális globalizáció, üzletvezérelte, divathullámaikat bizonyítja a távoli „rokonuk” Lőrincz L. L. tisztes versenytársként követi őket. Viszont ismét erősödött Jókai keresettsége, s ráadásul a korábban tiltott, csaknem elérhetetlen gyümölcsként számon tartott, mára az életmű csaknem teljességével hozzáférhető Wass Albert 4. helyét aligha merte volna bárki előre megjósolni.

Táblázaton kívül, mégis feltétlenül ki kell egészítenünk a fentieket. Nevezetesen a már említett 1996-os, 5000 fős MTA vizsgálat (Nagy 1997), ide illeszthető névsorával. Az éppen olvasott szerzők rangsorának első 10 helyén a következők álltak: 1.) *Lőrincz L. L.*, 2.) *Cook, R.*, 3.) *King, S.*, 4.) *Steel, D.*, 5.) *Rejtő*, 6.) *Mitchell*, 7.) *Moldova*, 8.) *Biblia*, 9.) *Jókai* és 10. *Merle*. (Sajnos minden igyekezetünk ellenére az akkori kutatás vezetője, *Hidy Péter*, nem fogadta el kérdésünk szó szerinti változatát, vagyis a jelenlegi és legutóbbi olvasmányok helyett kizárólag a jelenlegire volt kíváncsi.) Ezen módszertani hiba miatt a rendkívül beszédes névsort kizáró-

lag ezzel az utólagos megjegyzéssel igazíthatjuk a képzeletbeli középső oszlopba. Ennek értelmében az amerikanizálódási tendencia feltehetően a 90-es évek második felében érthette el eddigi legerősebb hullámát.

Hiszen 2000-ben Steel és Cook még tartják vezető helyüket, majd 5 évvel később Brown mögött stabilan második a soft pornó művek ugyancsak amerikai szerzője, de közvetlenül mögöttük már Jókai, Wass Albert és a többi jeles, honi szerző, bizony nem lebecsülhető névsora, köztük az első, eddig egyetlen magyar Nobel-díjas író Kertész Imre, s a meglehetősen késéssel hazaérkező Márai Sándor. Minden név önálló méltatást, értelmezést kívánna. (Rejtő Jenő ismételen magas népszerűsége, Moldova termékenysége, problémaérzékenysége és így tovább.) Mégis feltehetően a legszűkebb szakmai körökben is Wass Albert hihetetlenül látványos térhódítása jelentette a legnagyobb meglepetést. Kérésünkre Gereben Ferenc barátunk átnézte a 2000-es adatbázis egészét és az említett szerzőt még 2 szavazatot kapók listájában sem fedezhette fel az akkor gyűjtött válaszok között.

A jelenség magyarázatául legalább két feltevést kell megemlítenünk. Egyrészt a kiadók rendkívül elszánt, következetes munkáját, másrészt a 2004. december 5-én, a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló népszavazás eredménytelenségét, amely nagy valószínűséggel megerősíthette a vele rokonszenvezők tetterekészségét, érdeklődését.

Vagyis az országos mértékű érdektelenség, részvétlenség a másik oldalon jól érzékelhető ellenreakciót, a rokonszeny, az összetartozás tudatának érzelmi és értelmi szinten egyaránt határozottan artikulált gesztusát válthatta ki.

Végül ennek a tételnek lezárásaként, hadd idézzünk két névsort egy eddig nem használt forrás adatbázisából! *Sudár Annamária* szíves közlése nyomán tudhatom, hogy az akkor még létező Neumann Ház Digitális Irodalmi Akadémia nevű szolgáltatásán 2005 októberében (legutóbbi reprezentatív vizsgálatunk időpontjában), a

következő művek voltak a listavezetők (zárójelben a látogatások száma):

Kertész Imre: Sorstalanság	(624)
Szabó Magda: Abigél	(422)
Szabó Magda: Az ajtó	(290)
Pilinszky János összes:	(264)
Szabó Lőrinc összes:	(227)
Szabó Magda: Régimódi történet	(226)
Faludy György: Pokolbéli víg napjaim	(220)

Míg ugyanezen intézmény Bibliotheca Hungarica Internetiana című szépirodalmi és szakirodalmi gyűjteményében pedig az alábbi használoi rangsor alakult ki:

Ady Endre összes:	(656)
Zentay István: A meggyőzés útjai:	(307)
Darwin: A fajok eredete	(295)
Arany János összes	(261)
Orvostörténeti bibliográfia	(246)
Kádár - Tóth: Az egyszarvú és egyéb állatfajták Bizáncban	(228)
József Attila összes	(214)

Ez utóbbi két adatsor természetesen csupán ada-

lék lehet, s egyúttal jelzés az adatgyűjtés más forrásainak használatára. Az itt felvillanó igények mindössze egy „válogatott csapat” jellemzői. A könyvolvasók és egyidejűleg internethasználók kis létszámú, ám egyértelműen lassan gyarapodó táboráról van szó, akik többnyire magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok, nők. Egyébként az olvasás, a könyvtár- és az internethasználat összefüggéseiről korábbi közleményeinkben már részletesen szoltunk (Nagy – Péterfi 2006, Nagy 2006, Péterfi 2006).

Az éppen aktuális olvasmányok összességét emlegettük az első helyen, hiszen talán ezen a síkon lehet a legkisebb mértékű a szépítés, a torzítás tendenciája. Ugyanakkor bizonyára mélyebb rétegekre, az ízlés tartóoszlopaira élesebben rávilágít az emlékezetes olvasmányok, a kedvenc szerzők neveinek felidézése. Miközben menthetlenül emlékeztetnünk kell az iskolarendszer által közvetített, némi ironiával megfogalmazott „klasszikusok rémuralmára” is. Mindezek tudatában mégis rögzítsük a legkedvesebb írókat firatató kérdésünk nyomán kialakult rangsort! (*Kik a legkedvesebb írói?* – hangzott a 163 tételt tartalmazó teljes kérdőív 148. egysége.)

Kik a legkedvesebb írói?

(3 reprezentatív országos vizsgálat felnőtt könyvolvasóinak százalékában)

Sor-szám	1985	%	2000	%	2005	%
1.	Jókai Mór	32,5	Jókai Mór	16,2	Jókai Mór	22,1
2.	Szilvási Lajos	19,8	Cook, R.	7,6	Mikszáth Kálmán	6,4
3.	Berkesi A.	16,3	Moldova Gy.	6,8	Móricz Zsigmond	6,3
4.	Mikszáth K.	12,3	Steel, D.	6,0	Moldova György	5,8
5.	Móricz Zs.	7,5	Mikszáth K.	5,8	Rejtő Jenő	4,8
6.	Gárdonyi G.	6,8	Szilvási L.	4,8	Petőfi Sándor	4,7
7.	Moldova Gy.	5,4	Petőfi S.	4,2	Lőrincz L. László	4,5
8.	Merle, R.	4,8	Lőrincz L. L.	3,8	Szabó Magda	4,1
9.	Dumas	4,8	Gárdonyi G.	3,4	Gárdonyi Géza	4,1
10.	Petőfi S.	4,8	Berkesi A.	3,2	Steel, Danielle	4,0

A Jókai, Mikszáth, Móricz, Petőfi, Gárdonyi névsor kifejezetten klasszikusok dominanciáját, az olvasói érdeklődés, ízlés folytonosságát idézi, s a kortárs szerzőket, szinte azonos eredménnyel Lőrincz L. László és Szabó Magda képviselik. A 9 magyar szerző között egyedül Danielle Steel a maga 4%-os keresettségével kerülhetett be az első tízet tartalmazó listába, holott 5 évvel korábban még Cookkal karöltve csaknem 14%-os részesedést birtokoltak az akkori kedvencek mezőnyében. Végképp a felejtés „rozsdatemetőjébe” kerülőnek látszanak viszont a hosszú évtizedekig a szocialista könyvkiadás kitüntetettjei, Berkesi és Szilvási.

Tagadhatatlanul erős bennünk a magyarázatkeresés vágya. Erre egyetlen egzakt módszer kínálkozik: mielőbb meg kellene ismételni ezt a kutatást! Amikor éppen „szélcsend” van, senki nem szervezi a Nagy Könyves tv-sorozatot, de van hosszú távú oktatás és művelődéspolitikai, van minőségelvű könyvkiadás- és könyvtár támogatási gyakorlat, no és nem kampányszerű, de átgondolt, tanulásra, olvasásra, múltismeretre, valóságfeltárára orientáló, tehát az önállóan véleményt alkotó állampolgárok érdekeit képviselő műsorpolitikája legalább a hazai közszolgálati televíziós csatornáknak.

Vallásosság és olvasáskultúra

Korábbi önálló, az olvasás és az értékrend mélyebb összefüggéseit feltáró kutatásainkban előszeretettel használtuk a *Milton Rokeach* által kidolgozott, a nyitott és zárt gondolkodás jellemzőit feltáró attitűd-skáláját, valamint a *Hankiss Elemér* révén honosított, de ugyancsak Rokeach által konstruált, a cél és eszközértékek rendszerét vizsgáló tesztjét. Mindezekről itt el kellett tekintenünk, s egy sokkal gyakorlatiasabb megoldást választva a vallásossággal, továbbá a politikai attitűdök dimenziójával vetjük össze az olvasói érdeklődést, a megkérdoztetek olvasmány-szerkezetét.

Ilyen irányú vizsgálódásunk előzményei szerteágazóak. Első renden *Tomka Miklós* hallatlanul gazdag (Tomka 1996, 2006), Gereben Ferenc (Gereben – Tomka 2000, Gereben 2004) és *Kamarás István* (Kamarás 2006) kutatásainak úttörő jellegét kell itt megemlítenünk és máshol sokkal részletesebben méltatnunk.

Elsőként a vallásosság létét, mértékét kutató, az ötféle válaszlehetőségből önbesorolással választó, 157. számú kérdésre érkezett válaszok megoszlásának tábláját tekintsük át!

Mennyire vallásos Ön?

(A válaszok megoszlása a kérdezettek százalékában)

	1985	2005 N=3674
Nem vagyok vallásos	10	28,1
Más a meggyőződés	21	-
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	7	4
Vallásos vagyok a magam módján	45	55,4
Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	15	11,9
Válaszmeztagadás	2	1
Összesen	100	100

Adataink értelmezését leginkább Tomka Miklós 1991 májusából származó vizsgálatának tényei segítik, melyben már 70%-osnak találta a vallásosság valamely kategóriájába önmagukat besorolók arányát (Tomka 1996). Tudós kollégánk akkori előrejelzése szerint, „...a magyarországi vallási adatok európai összehasonlításban rendkívül erős életkori és társadalomszerkezeti polarizációt tükröznek. A hazai elvallástalanodás üteme kimagaslóan nagy...biztosan prognosztizálható a nem vallásosak társadalmi arányának gyorsuló ütemben történő növekedése...” (603. p.).

A 2005-ös táblázatunkban található 67,3% áll szemben a már említett 70%-kal, s ez a minimális eltérés aligha minősülne bármilyen statisztikai próba eredményei szerint szignifikánsnak. Tehát a fenti hipotézis sem saját adatainkkal, sem Tomka későbbi kutatási eredményeivel (Tomka 2006) nem igazolható.

De ugyanakkor kötelességünk a következtetés fordított irányú megfogalmazása is. Nevezetesen, a szabadság jó másfél évtizede nem hozta meg az egyházi, a vallási élet látványos megújulását, megerősödését.

Táblázatunkban a fenti hipotézis teljesülése talán egyedül az egyházas vallásosság kategóriájában lenne esetleg részlegesen igazolható. De ugyanakkor a maguk módján vallásosak részaránya viszont másfél évtized alatt egyértelműen, szignifikánsan 45%-ról 55%-ra növekedett.

Kétségtelenül megnőtt a felekezeti iskolák száma, de ez egyelőre inkább csupán a lehetőségek

világában, a jövőt illető esélyekben jelent változást, de sem a közéletben, sem a közbiztonságban, sem a kultúrában nem járt együtt a bizalom, a megbízhatóság, az adott szó hitelének javulásával, a fokozott normakövetés látványos, jól bizonyítható jeleivel. Vagyis a látszólagos változatlanosság a rendkívül eltérő folyamatok eredőjeként, s nem a tényleges mozdulatlanosság bizonyítékaként értelmezhető. (Öregedő népesség, kiürülő kistelepülések, felbomló kisközösségek helyett a nagyvárosi anonimitás gyakoribbá válása, kontra az egyházi oktatási intézmények számának tagadhatatlanul jelentős mértékű emelkedésével, a fiatalabb, iskolázottabb rétegek fokozódó vallás felé fordulása.) Tomka és saját, bemutatandó vallási adataink rendkívül erős életkori és társadalomszerkezeti polarizációt tükröznek.

Minden későbbi félreértést elkerülendő, – részben a fentiek folytatásaként – közölnünk kell egy összetett táblázatot, melyben a felekezeti megoszlás és a vallásosság cellánkénti megoszlása található. (Lássunk világosan! Hogyan is áll az elvallástalanodás mértéke a különböző egyházakban?) Az első sorban (**félkövér**), mindig abszolút számok, a megkérdezett, 18 éves vagy annál idősebb vizsgálati személyek mennyisége szerepel, a második sorban (*dőlt*), a felekezetenkénti százalékos eloszlás adatai találhatóak. Végül a 3. sorban lévő (álló) szám a függőleges irányú adatsor ugyancsak százalékos megoszlását mutatja. (A vallásossággal összefüggő kérdésre válaszolók szempontjából.)

³ Az 1985-ös adatot Gereben Ferenc kutatásaiból idéztük (Gereben 1998)

Mennyire vallásos Ön?

Felekezet	Nem vagyok vallásos	Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	Vallásos vagyok a magam módján	Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	Összes N=3641
római katolikus	303	83	1289	305	1980
	15,30	4,19	65,10	15,40	100
	29,53	56,08	63,50	69,79	54,38
görög katolikus	8	7	59	10	84
	9,52	8,33	70,24	11,90	100
	0,78	4,73	2,91	2,29	2,31
református	70	16	372	84	542
	12,92	2,95	68,63	15,50	100
	6,82	10,81	18,33	19,22	14,89
evangélikus	14	5	72	20	111
	12,61	4,50	64,86	18,02	100
	1,36	3,38	3,55	4,58	3,05
egyéb vallás	2		21	15	38
	5,26		55,26	39,47	100
	0,19		1,03	3,43	1,04
nem tartozik egyházhoz	629	37	217	3	886
	70,99	4,18	24,49	0,34	100
	61,31	25,00	10,69	0,69	24,33
Összes	1026	148	2030	437	3641
	28,18	4,06	55,75	12,00	100
	100	100	100	100	100

Előző táblánkból már jó ismert ugyan az „*Ön melyik állítással tudná magát a legjobban jellemezni?*” kérdésre adott válaszok elrendeződése. Akadhat azért érdeklődő, akit az adatok, felekezetenkénti, finomabb arányai ugyancsak izgatnak.

Teljesen evidens, hogy a magukat nem vallásosnak vallók legnagyobb arányban a felekezetnélküliek közül kerülnek ki (70,99%), majd a katolikusok 15,30 százaléka, továbbá a kálvinisták és a lutheránusok gyakorlatilag azonos (12,92, valamint 12,61) százaléka állítja önmagáról ugyanezt. Míg a görög katolikusoknál ez mindösszesen 9,52%. Nem igazán látványos, de

érezhető tendencia.

A későbbiekben válik majd teljesen világossá ennek jelentősége, de most hadd ugorjunk át a közbenső oszlopokat és csupán az utolsó előtti-re, az egyházas módon vallásosak csoportjára figyeljünk néhány pillanatra! A teljes minta 1 százalékánál alig többet képviselő egyéb felekezetekhez tartozók intenzív elköteleződését (15 fő=39,47%) talán felesleges kommentálnunk. A kisközösségek erősebb kohéziója részben közzismert, részben pedig csak intenzív, mikro kutatásokkal tárható fel egymástól is eltérő jellegű. A történelmi egyházak sorát ebben a tekintetben („*vallásos vagyok az egyház tanításait*

követem”), az evangélikusok (18,02%) vezetnek a katolikus és református atyafiak részesedése, szinte hajszálpontosan megegyezik (15,4–15,5%), s a görög katolikusok jól érzékelhetően hátrébb kerülnek ebben a rangsorban is (11,9%). (Mint közismert ez a csoport alacsony reprezentációja mellett, többnyire a kevésbé iskolázott, szegényebb kelet-magyarországi régió, mezőgazdasági foglalkozású tagjaiból áll össze.)

Újabb táblázatok sokaságával nem tesszük próbára az olvasó türelmét, de legalább néhány mondatban összegezzük azok tanulságait. Nevezetesen: minden felekezetben jól érzékelhető többségben vannak a hölgyek (római- és görög katolikusok, evangélikusok 7–7%, reformátusok esetében 12%-os előnnyel), de a felekezetnélküli egyházas módon vallásos csoportot számba véve már 32% kontra 68% a női többség!

Ezen a síkon maradva, a településtípusonkénti közelítésben pedig a községekben lakik az egyházak tanítását követők 45 százaléka, szemben a

budapesti 13% százaléknál nagyobb nagyságrenddel. (Kisebbségi szóródással, de az itt jelzett elrendeződést mutatják a maguk módján vallásosak is.)

Az életkori megoszlások adatsora szerint a kifejezetten nem vallásos kategórián belül a legfiatalabbak (18–29 évesek = 26%) vannak a legtöbben, a legidősebbek pedig a legkevesebben (70 éven felüliek = 7%). Míg az ellenpóluson, az egyházas módon vallásosak pedig – némi fluktuációval t. i. a 18 és 49. életévek között 9–11% – az életkor előrehaladtával egyre inkább ebbe a kategóriába sorolták önmagukat: 50–59 évesek = 14,38%, 60–69 évesek = 20,55% és a „végállomás” közelében (70 év felettiek) már 35,62 százalékban tartoznak ebbe a kategóriába.

A vallásosság némi egyszerűsítéssel 2005-ben is jobbra a nők, a községben lakók és az idősebb emberek csoportjait jelenti. Egyébként Tomka kutatásaiból viszont a jelenség dinamikáját – nevezetesen a fiatalok növekvő részarányát – alaposabban megismerhetjük (Tomka 2006).

Vallásosság és olvasásgyakorlás (A kérdezettek soronkénti százalékában)

	Egy könyvet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Negyed-évente legalább egyet	Havonként legalább egyet elolvasott	Összesen N=3674
Nem vallásos	57	7	18	18	100
Nem tudja	73	4	16	7	100
A maga módján	61	8	15	16	100
Egyházas	58	8	15	19	100

A korábbi kutatások eredményeire emlékezve, nem mondható meglepőnek, de itt is a nem vallásos (1027 fő) és az egyház tanításait követők (435 fő), vannak egy szinten, ők a leginkább olvasók. A bizonytalanok (148 fő), minden tekintetben a leggyengébben teljesítők, s a legnépe-

sebb (2030 fő), „a maguk módján vallásosak” csoportja csaknem hajszálpontosan az országos könyvolvasói átlagot jeleníti meg.

A „hol is vannak a missziós terepeink?” kérdés mind a fogyatkozó olvasótábor felől, mind az egyházak oldaláról jogosnak tűnik. Hiszen a

nem vallásosak és a maguk módján vallásosak többsége (57% és 61%) egyaránt a könyvet nem olvasók táborát szaporítják.

Egyébként a világnézeti bizonytalanságot kifejezők („nem tudja”), refrénszerűen minden kérdésben a leggyengébb kategóriába kerülnek. (Vagyis köztük a legmagasabb a könyvet nem olvasók és legalacsonyabb a rendszeresen olvasók aránya.)

A fentiek után kissé részletesebben vesszük majd szemügyre az iskolai végzettség befolyásoló erejét. Gereben Ferenc már idézett kutatásából jól ismert az összefüggés mely szerint a nem vallásosak minden iskolai végzettségi

fokozatban aktívabb olvasók a vallásosoknál, kivéve a diplomások körét. Legutóbbi kutatásunk szerint az olvasás térvesztése egyértelmű (a könyvet nem olvasók aránya 5 év alatt 52%-ról 60%-ra emelkedett!), miközben a vallásosság mértéke stagnálni látszik. Kérdés tehát, hogy a két tényező korábban ismert relációja nem változott-e meg?

Alábbi táblázatunk ismét 3–3 számot tartalmaz soronként: a válaszolók abszolút számát, a soronkénti, majd az oszloponkénti százalékokat. (Az olvashatóságot könnyítendő, ismét soronként eltérő – kövér, dőlt, álló – tipográfiát alkalmazunk.)

Vallásosság és iskolai végzettség
(A válaszolók száma, sor és oszlop %)

Mennyire vallásos Ön?	Iskolai végzettség					Összes N=3654
		legfeljebb 8 általános	szakmunkás-képző	érettségi	felsőfok	
Nem vagyok vallásos	fő	240	300	340	153	1033
	%	23,23	29,04	32,91	14,81	100
	%	22,68	28,38	32,29	31,48	28,27
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	fő	40	51	41	16	148
	%	27,03	34,46	27,70	10,81	100
	%	3,78	4,82	3,89	3,29	4,05
Vallásos vagyok a magam módján	fő	590	617	582	246	2035
	%	28,99	30,32	28,60	12,09	100
	%	55,77	58,37	55,27	50,62	55,69
Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	fő	188	89	90	71	438
	%	42,92	20,32	20,55	16,21	100
	%	17,77	8,42	8,55	14,61	11,99
Összesen	fő	1058	1057	1053	486	3654
	%	28,95	28,93	28,82	13,30	100
	%	100	100	100	100	

Amint az adatok gondos áttekintése bizonyítja a nem vallásos kategóriában legalacsonyabb a legfeljebb 8 általánost végzettek, legmagasabb az érettségizettek és diplomások aránya. A maga módján vallásosak sorában meglepően kis szóródással a szakmunkások (58,37%), vezetnek a mezőnyt s

a diplomások adták a legkevesebb ilyen választ (50,62 %). S végül rendkívül tanulságos a táblázat utolsó kategóriájában az oszloponkénti megoszlásokat szemügyre venni. Hiszen a legalacsonyabb iskolai végzettséggel jellemezhetőek csaknem egy hatoda (17,77%) egyháza tanításait követi, s hozzájuk legközelebb a diplomások csoportja áll (14,61%) s a két középső iskolázottsági fokon állók csak jóval kisebb arányban (8,42% és 8,55%) vannak itt jelen. Holott az egyértelműen nem vallásosak táborában még az

érettségizettek és a diplomások 1%-nál kisebb különbséggel, vagyis azonos nagyságrendben képviselték magukat (32,29%–32,29%), tehát a nagyon hasonló attitűdök feltételezése jogosnak tűnhetett a későbbi kategóriákban is. Vagyis a vallásos emberek körében tapasztalt átlagos, illetve gyengébb olvasói aktivitás mögött első rendben az iskolázottság alacsonyabb szintje sejtethető. Egyetlen kivételt a főiskolai és/vagy egyetemi oklevelet szerzettek s egyúttal felekezeteik tanítását követők képviselnek.

Könyvtárhasználat és vallásosság

Ön melyik állítással tudná magát a legjobban jellemezni?	Beiratkozott tagja könyvtárnak, ill. volt régebben könyvtártag?					
		Soha nem volt könyvtári tag	Most nem tag, de régebben az volt	Jelenleg tag: egy könyvtárban	Jelenleg tag: több könyvtárban	Összes N=3645
Nem vagyok vallásos	fő	442	455	103	30	1030
	%	42,91	44,17	10,00	2,91	100
Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	fő	72	60	14	1	147
	%	48,98	40,82	9,52	0,68	100
Vallásos vagyok a magam módján	fő	901	915	175	41	2032
	%	44,34	45,03	8,61	2,02	100
Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	fő	208	173	43	12	436
	%	47,71	39,68	9,86	2,75	100
Összes	fő	1623	1603	335	84	3645
	%	44,53	43,98	9,19	2,30	100

Fenti táblázatunk szinte csak mellékesen (az olvasási kultúra szókapcsolat gazdagítása érdekében) szerepel adatsorunkban. Valójában szignifikánsnak mondható (5%-os) eltérést talán egyetlen ponton jelez, a könyvtárba soha még be nem

iratkozottak esetében, a nem vallásos csoport javára, miközben az egy vagy több könyvtárat használók soraiban ismételten a nem vallásos és az egyházas módon vallásosak két kategóriája azonos szinten – nevezetesen az élen – áll.

A könyvolvasás gyakorisága felekezetenként
(A megkérdezettek felekezetenkénti százalékában)

		Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	Egyet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	Legalább egyet negyedévenként	Havonként legalább egy könyvet elolvasott	Összesen N=3644
Római katolikus	fő	1269	162	265	280	1977
	%	64,19	8,19	13,40	14,16	100
Görög katolikus	fő	65	5	8	5	83
	%	78,31	6,02	9,64	6,02	100
Református	fő	338	37	84	84	543
	%	62,25	6,81	15,47	15,47	100
Evangélikus	fő	64	10	15	23	112
	%	57,14	8,93	13,39	20,54	100
Egyéb vallás	fő	9	2	11	18	40
	%	22,50	5,00	27,50	45,00	100
Nem tartozik egyházhoz	fő	445	60	194	190	889
	%	50,06	6,75	21,82	21,37	100
Összesen	fő	2190	276	577	600	3644
	%	60,10	7,57	15,83	16,47	100

Viszonyítási alapként fel kell idéznünk, hogy az országos mintában a könyvet nem olvasók (az utóbbi 12 hónapban egyet sem) 60%-os aránya mellett a rendszeresen olvasók 16%-ot képviselnek.

Ettől kezdve válik teljesen egyértelművé, hogy az egyházhoz nem tartozók (889 fő) olvasási mutatói kiemelkedően a legjobbak: csak fele a nem olvasó és több mint ötödük a rendszeresnek mondható könyvolvasó.

Őket követi a hagyományosan polgári gyökerű (iparos, kereskedő ősökkel rendelkező) evangélikusok 112 fős kis létszámú csapata, majd a már tekintélyesebb méretű (543 fő) református réteg, s bizony a többségi (1977 fős) katolikus csoport

olvasói arányszámai egyértelműen a leggyengébbek. (Ezen belül – egy jóval nagyobb létszámú adatfelvétel esetén – külön elemzést érdemelne a görög katolikusok kelet-magyarországi, főként falusi, kevésbé iskolázott almintája, valamint az egyéb felekezetekhez tartozók, itt mindössze 40 fős csoportja.)

Itt az alaposabb értelmezéshez ugyancsak szükséges ellenőriznünk a felekezetenkénti iskolázottsági mutatókat! Hiszen minden korábbi adatunk szerint az olvasáskultúra legerősebb meghatározó eleme éppen az iskolai végzettség. Lássuk az adatok felekezeti, soronkénti, iskolai végzettségi szintenként bontott arányait!

Iskolai végzettség felekezetenként (100% = felekezetenként)

Felekezet	Iskolai végzettség					
		Legfeljebb 8 általános	Szakmunkás-képző	Érettségi	Felsőfok	Össz. N=3658
Római katolikus	fő	630	615	514	226	1985
	%	31,74	30,98	25,89	11,39	100
Görög katolikus	fő	32	30	18	5	85
	%	37,65	35,29	21,18	5,88	100
Református	fő	178	138	160	67	543
	%	32,78	25,41	29,47	12,34	100
Evangélikus	fő	38	26	28	20	112
	%	33,93	23,21	25,00	17,86	100
Egyéb vallás	fő	7	12	12	9	40
	%	17,50	30,00	30,00	22,50	100
Nem tartozik egyházhoz	fő	176	238	318	161	893
	%	19,71	26,65	35,61	18,03	100
Összesen	fő	1061	1059	1050	488	3658
	%	29,00	28,95	28,70	13,34	100

Amint azt már korábban is tettük, az alacsony elemszám miatt az egyéb kategória adatainak kommentálásától eltekintünk, valamint a görög katolikus csoportnál pedig a keleti országrész, jobbra falusi lakosaival azonosítjuk őket. Egyébként pedig egy halvány protestáns főlény (evangélikus = 42,86%, református = 41,81%) mutatkozik az érettségizettek és a diplomával rendelkezők összesített szintjén a római katolikusokkal (37,28%) szemben. Némileg tovább differenciálható a sorrend, ha kizárólag a diplomások arányait állítjuk rangsorba: evangélikus (20 fő): 17,86%, református (67 fő): 12,34%, római katolikus (226 fő): 11,39%.

Ha megnézzük az utolsó olvasmány stílusa és a vallásosság kapcsolatát vizsgáló táblázatot (lásd következő oldal) láthatjuk, hogy soronként haladva, a romantika esetében van némi eltérés az egyházas módon vallásosak javára, a 19. század és korábbi klasszikusok esetében ez teljesen egyértelművé válik, a 20. századiak esetében jól érzékelhető, míg az értékes, modern irodalomnál enyhén, de félreérthetetlenül ellenkező irányba billen el a mérleg nyelve (a nem vallásosak javára). Többször emlegettük már a bizonytalankodók csoportjába tartozók zavarba

ejtően alacsony létszámát, de ebben az esetben mégis feltűnő ez utóbbi kategória, a modern értékes olvasmányok iránti kiemelkedően magas (14,63%-os) érdeklődésük.

A jóval nagyobb elemszámú, vagy célzott mintán végzendő, további vizsgálódás szükségessége tehát itt is nyilvánvaló.

A direkt szórakoztató, divatos, úgynevezett lektűrök (Cook, King, Steel, stb.) vonatkozásában viszont már szinte kulturális szakadékról beszélhetünk, hiszen ez a nem vallásos csoport csaknem 40%-a (37,64%), míg az egyházi tanításokat követőknél ez az arány alig több mint fele az előzőnek, mindössze 20,34%! A magyarázat keresése alkalmával feltétlenül gondoljunk a korábbi táblázatok adataira, melyek szerint az egyházasan vallásosak csoportjában két pillér feltűnő: a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya.

(Miközben a maguk módján vallásosak bizony itt ismét az országos átlagot képviselik: 35,41%!) Az áltudomány műfajában szinte azonos az összkép. De teljesen egyértelmű okokból a vallásos irodalom keresettségénél szinte „felborul a hajó”.

Az utolsó olvasmány stílusa és a vallásosság (Százalékos megoszlás oszloponként)

Az utolsó olvasmány stílusa		Nem vagyok vallásos	Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	Vallásos vagyok a magam módján	Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem	Összesen N=1405
Nem azonosítható	fő	22	0	34	7	63
	%	5,08	0	4,51	3,95	4,48
Romantikus (XIX. sz.): V. Hugo, Jókai, Bronte stb.	fő	11	2	26	8	47
	%	2,54	4,88	3,45	4,52	3,35
Realista (XIX. sz. és korábbi): Balzac, Tolsztoj, Dickens stb.	fő	20	3	40	21	84
	%	4,62	7,32	5,31	11,86	5,98
XX. sz. realista: Móricz, Molnár F. Tamási Á. stb.	fő	78	8	141	42	269
	%	18,01	19,51	18,70	23,73	19,15
Modern (értékes): Bulgakov, Ady, Bodor Ádám, Mészöly stb.	fő	23	6	23	7	59
	%	5,31	14,63	3,05	3,95	4,20
Szórakoztató (lektűr, bestseller stb.): Brown, Cook, King, Steel, Lawrence, stb.	fő	163	10	267	36	476
	%	37,64	24,39	35,41	20,34	33,88
Ismeretterjesztő: útleírás, emlékirat stb.	fő	65	5	128	28	226
	%	15,01	12,20	16,98	15,82	16,09
Szakkönyv, tudományos	fő	31	5	46	15	97
	%	7,16	12,20	6,10	8,47	6,90
Vallásos irodalom: Biblia és egyéb,	fő	0	0	10	10	20
	%	0,00		1,33	5,65	1,42
Áltudomány: életmód, ezotéria	fő	20	2	39	3	64
	%	4,62	4,88	5,17	1,69	4,56
Összesen	fő	433	41	754	177	1405
	%	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Politikai attitűdök, könyvtárhasználat és olvasás

Nem ismerünk ilyen jellegű hazai olvasáskutatási előzményeket, ahol az alcímben tárgyalt összefüggéseket vizsgálták volna. (Esetleges tájékoztatásunk bizonyítása után azonnal megkövetjük az általunk fel nem fedezett publikációk szerzőjét/szerzőit.) Amint arra már többször utaltunk, adatfelvételünk 2005. a szeptember 16. és október 15. közötti napokban zajlott, tehát a közeli (2006. április), parlamenti választásokat megelőző félévben nem terveztünk ilyen jellegű kérdéseket feltenni, de a TÁRKI által felki-

nált omnibusz kérdőív 3 tétele ellenállhatatlan kísértést jelentett számunkra. Nosza, a pártpreferenciákat, a bal és jobb oldali, konzervatív és liberális elkötelezettséget felderítő 10 fokú skálát, vessük egybe a könyvtárhasználat és az olvasmányszerkezet 2 szikár metszetével!

Akkori állapot (*Melyik pártra szavazna, ha most vasárnap parlamenti választások lennének?*): Fidesz= 29,35% MSZP = 24,60%

Természetesen további 7 párt szerepel még a listán (SZDSZ: 2,44%, MDF: 1,12%, majd a többiek az 1,02%-os Munkáspárttól a 0,21%-os Független Kisgazda Pártig), de ezek részletesen bontott adatait feleslegesnek tartjuk itt közölni.

Könyvtárhasználat és pártpreferencia

(Az adott pártot választók százalékában)

Könyvtárhasználat	MSZP (899 fő)	Fidesz (1076 fő)	Országos átlag
Soha nem volt könyvtári tag	45,38	40,15	41,75
Most nem, de régebben volt	44,72	46,47	46,00
Jelenleg is tag: egy könyvtárban	8,79	10,22	9,65
Jelenleg is tag: több könyvtárban	1,11	3,16	2,31

A két pártra szavazók oszlopai mellett a következőkben viszonyítási alapként mindig feltüntetjük az országos vizsgálat összesített adatait is. Amint az jól érzékelhető, a Fidesz pártiak négy cellából három esetben jobb, a könyvtárhoz közelebb álló teljesítményt mutatnak fel. Az első (45,38% kontra 40,15%) és az utolsó (1,11% kontra 3,16%), sorban ráadásul ezek az eltérések minden bizonnyal szignifikánsak!

„Az emberek, amikor politikáról beszélnek, sokszor használják a következő kifejezéseket: **baloldal, jobboldal**. Ezen a lapon egy 1-től 10-ig terjedő skálát lát. Saját politikai beállítottságát tekintve hová helyezné magát, ha az 1-es jelenti a baloldalt és a 10-es a jobboldalt?” – szövegezte a terjedelmes kérdőív 160. tétele. Ebben az esetben számtani átlagok (és a szórások), kiszámítását kértük a fenti könyvtárhasználati kategóriák mentén. Amint a kérdésfeltevés módjából következik, az alacsonyabb értékek a baloldali tendenciákat, a magasabbak pedig a jobboldalakat valószínűsítik. Eredményeink:

Soha nem volt beiratkozott olvasó könyvtárban: **5,15**

Régebben volt, jelenleg nem: **5,27**

Jelenleg is tag egy könyvtárban: **5,49**

Jelenleg is tag: több könyvtárban: **5,98**

A matematikai próbák világában jártasak számára ismerősnek fog tűnni megállapításunk, miszerint ilyen nagyságrendű minták esetében a 0,4–0,5-es eltérések nagy valószínűséggel már jelentősnek minősíthetők. Egyszerűbben szólva a jobboldali attitűdök, tehát az 5,5 fölötti értékek

erősebben valószínűsítik a könyvtárhasználatot, mint az ennél alacsonyabbak. (Természetesen ez itt nem több egy halvány tendenciánál.)

Következő tételünk a csaknem szó szerint azonos módon feltett kérdésben a konzervatív–liberális ellentéppárral készítette a kérdőíves interjú alanyait válaszadásra. (Konzervatív = 1, liberális = 10!) Eredményeink szerint a számtani átlagok megoszlása: soha: **5,34**, régen igen, most nem: **5,62**, jelenleg is tag: egy könyvtárban: **5,67** és végül jelenleg is több könyvtárat használ: **6,46**.

Figyelem! Egy 10 fokú skálán kellett önmagukat elhelyezni, majd ezekből a számokból csoport átlagokat számoltunk. Ráadásul itt a 10-es szám a liberális minősítést jelentette. A matematikai valószínűség szabályai szerint az első három szám akár véletlenszerű hibának, szóródásnak is minősül. Ám az egyszerre több könyvtár használata viszont már nagy valószínűséggel inkább a liberális gondolkodásmód (6,46) egyik velejárója.

Természetesen tudatában vagyunk, hogy a jelenlegi magyar politikai közélet egyik legérzékenyebb, gyakran vitatott pontja felé közelítünk. Ki hirdeti magáról, hogy baloldali és liberális? Milyen viszony van a vállalt attitűdök, értékek és a megvalósított programok között? Sem az alkalom, sem az adataink nem adnak elegendő okot a vitához csatlakoznunk. Itt csupán a kérdőív tényeit, illetve a keresztátlak eredményeit tesszük láthatóvá.

Végző táblánkban a legutóbbi vagy jelenlegi ol-

vasmányok listájából, a stílusjegyek alapján készített olvasmányszerkezet belső eloszlását közöljük a két vezető pártra „szavazók” válaszlai nyomán, az országos adatokkal párhuzamosan.

Olvasmányszerkezet és pártpreferenciák

(Az adott pártot választók százalékában)

A legutóbbi olvasmányok stílusa-jellege	MSZP (362 fő) %	Fidesz (406 fő) %	Országos átlag %
Romatikus (Hugo, Jókai, Bronte stb.)	4,70	3,45	3,40
Klasszikus, realista (19. sz. és korábbi: Balzac, Tolsztoj, Dickens, Shakespeare stb.)	5,80	4,43	6
Klasszikus, realista (20. század: Móricz, Molnár F., Tamási Á. stb.)	20,72	21,67	19,2
Modern (esztétikailag értékes: Bulgakov, Ady, Bodor Ádám, Mészöly stb.)	1,10	4,19	4,2
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller: Brown, King, Steel, Lawrence stb.)	36,46	34,98	34,2
Ismeretterjesztő	14,64	16,26	15,57
Szakkönyv	5,52	6,40	6,65
Vallásos	0,55	1,72	1,47
Áltudomány	5,80	3,69	4,43
Nem megállapítható	4,70	3,20	4
Összesen	100	100	100

A romantika, a 19. századi és korábbi irodalom, továbbá a direkt szórakoztató könyvek (lektűrök), és az áltudományos művek olvasásában az MSZP-t választók enyhe, ám mégis érzékelhető fölényét kell megállapítanunk. Míg az összes többi olvasmányfajta, különös tekintettel a modern értékes könyvek, az ismeretközlő (non-fiction) művek, valamint a vallásos olvasmányok keresettségére a Fideszt előnyben részesítők oszlopában szerepel nagyobb számokkal.

Természetesen ezen preferenciák mögött főként az életkori, s kisebb mértékben az iskolázottsági mutatók szolgálnak mélyebb magyarázatokkal.

(A Fidesz szavazók jóval fiatalabbak, s bizonyos kategóriákban iskolázottabbak.)

Összegzés

A 2005 őszen lebonyolított kutatásunk legfontosabb, közvetlenül idevonatkozó megállapítása az olvasási kedv látványos tévesztése. Az 1964 és 2005 közötti négy évtized alatt az évente legalább egy könyvet elolvasók aránya, a hazai 18 éven felüli népesség körében 60%-ról 40%-ra csökkent. Hasonló jellegű, drasztikus mértékű átalakulások adataival szolgálhatunk az olva-

sói érdeklődés tartalmát, szerkezetét illetően is. Amint azt Gereben Ferenc korábbi közleményében részletesen bizonyította, az olvasói igényesség csúcseit lehet kiolvasni *Mánda Péter* 1964-es adataiból, majd ezt követően a 2000 novemberében végzett kutatás eredményeinek értelmezéséig a kommercializálódás és pragmatizálódás, valamint az amerikanizálódás (különös tekintettel az 1996-os MTA-s adatfelvétel eredményéig), félreérthetetlen jeleit láthatjuk az egymás mellé helyezett adatsorokból. (Ugyanakkor kötelességünk jelezni, hogy a legerősebb olvasói aktivitást az 1985-ös vizsgálat eredményei nyomán állapíthattuk meg.)

Mérsékelt, ám ugyancsak egyértelmű fordulat tendenciája rajzolódik ki a legutóbbi, 2005-ös OSZK–TÁRKI kutatás, a fentiekben áttekinített táblázataiból. Kifejezetten csökkent a főként amerikai lektűrök olvasottsága, némileg erősödött a romantika és a klasszikusok vonzereje, s ezen belül is a magyar szerzők iránti érdeklődés.

Ezen a ponton, az okokat, a háttértényezőket mérlegelve, kihagyhatatlanul említést kell tennünk az adatfelvétel évében zajló Nagy Könyv kampány, feltételezett, attitűdököt megerősítő és nem megváltoztató hatásáról. Lásd a lábjegyzetben is közölt legjobb 12 könyv iskolai dominanciáját, vagyis többségük a kötelező olvasmányok rendkívül igényes kategóriájából mindnyájunk számára ismerős.

Táblázatok sorával tettünk kísérletet a vallásosság és az olvasási, könyvtárhasználati szokások összefüggéseinek bemutatására. A részletek megismérlése nélkül röviden emlékeztetünk az összkép látszólag meglepően statikus jellegére, holott a háttérben rendkívül dinamikus változások zajlottak és zajlanak. Ezen a téren a szabadság kétségtelenül megnőtt, hiszen például a felekezeti iskolák tömege kezdte újra működését, mi több két egyházi egyetem is született a mögöttünk lévő másfél évtizedben. (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem.) Időközben jelentős mértékben

csökken a falvak lakossága. S ennek ellenére legfrissebb adataink nagyon hasonlóan a két évtizeddel korábbiakra. Nevezetesen „a maga módján vallásos” kategória válaszai mindenütt az országos átlaggal esnek egybe, a bizonytalanok (nem tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem) többnyire sereghajtók, míg az öntudatosan nem vallásos és az egyházas valláskövetést vállalók csoportjai egymással vetélkedve a leginkább könyvtárhasználók, a leggyakoribb és legigényesebb olvasók. Mindössze a legutóbbi olvasmányok számbavétele nyomán kialakuló olvasmányszerkezet tételes átvizsgálása teszi jól láthatóvá, hogy az olcsó lektűrök iránti „tartózkodó” attitűd egyértelműen erősebb az egyház tanításait híven követők között.

Ismételten súlyos intellektuális feladatnak tűnik minden oldal számára az érettségizettek és a diplomások közötti növekvő kulturális távolság, miközben a vallásosság iránti legerősebb vonzódás éppen a legkevésbé (legfeljebb 8 általánost végzetek), és növekvő mértékben a legmagasabb szinten iskolázottak (főiskolai, egyetemi diplomával rendelkezők) körében tapasztalható. Mi történik a szakmát adó és érettségivel záruló középfokú intézményeinkben az ott eltöltött 3–5 év alatt?

Két–három évtizeddel korábban az érettségi megszerzése még nagy valószínűséggel olvasóvá tette az illetőt. Mára, oktatási rendszerünk eltömegesedése eredményeként ez egyáltalán nem egyértelmű, mi több, inkább az ellenkezője vált jellemzővé.

Végül a pártpreferenciák mentén kutakodva, nem túl erőteljes, ám tagadhatatlanul érzékelhető Fideszes előnyt regisztrálhattunk – mind a könyvtárhasználat, mind az olvasmányszerkezet mentén a baloldali rokonszenvet kifejezőkkel szemben. A jelenség mögött főként az életkori és a jóval gyengébb iskolázottsági különbségeket véljük felismerni.

Úgy tűnik, a több évtizedes hatalmi hegemonia máig nem tette egyértelművé az MSZP szimpátiázások kulturális fölényét, s fordítva a sok év-

tizedes hátrányos megkülönböztetés sem nullázta le a többnyire már csupán második, harmadik generációs válaszadók örökölt kulturális tőkéjét (Bourdieu 1997), polgári értékrendjének az olvasási szokásokban is megnyilvánuló többleteit.

(A következő számban folytatódik.)

Felhasznált irodalom

BOURDIEU, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: A társadalmi rétegződés komponensei Válogatott tanulmányok Szerk. Angelusz Róbert, Bp. Új Mandátum Könyvkiadó, 1997. 156-178. p.

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség Bp. OSZK, 1998.

GEREBEN Ferenc – TOMKA Miklós. Vallásosság és nemzetudat. Bp.: Csikszereda, Kerkai Intézet, 2000.

GEREBEN Ferenc: Olvasás és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Szerk.: Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris Kiadó, 2002. 19–50. p.

GEREBEN Ferenc: Vallásosság és egyházkép. Bp.: Csikszereda Kerkai Intézet, 2004.

KAMARÁS István: Vallásosság és irodalomolvasás. Bp. 2006. [kézirat]

NAGY Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció. (Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban). In: Könyvtári Figyelő, 1997. 3. szám, 476–484. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1997/3/nagy.html>

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat (Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról) In: Könyvtári Figyelő, 2006. 1. szám 31–44. p. <http://www.ki.oszk.hu/kf/2006/1/nagy.html>

NAGY Attila: Szakemberek helyett gépek? (Változási tendenciák a könyvtárhasználati szokásokban) In: Könyvtári Figyelő, 2006. 4. szám, 457–467. p.

PÉTERFI Rita: A könyvtárhasználati szokások alakulása a számítógép- és az internethasználat tükrében. In: Könyvtári Figyelő, 2006. 4. szám 468–485. p.

TOMKA Miklós: Vallás és vallásosság. In: Társadalmi riport 1996. Szerk. Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György. Bp. TÁRKI ; Századvég, 1996. 592–616. p.

TOMKA Miklós: Vallás és társadalom Magyarországon. (Pázmány Társadalomtudomány ; 4.) Bp. : Piliscsaba, PPKE, 2006.

Halálozás

78 éves korában elhunyt dr. Földi Tamás (1929–2007), aki az MTA Közgazdaságtudományi Információs Szolgálat vezetőjeként a hetvenes évek második felében lapunk szerkesztőbizottságának is tagja volt. Dokumentációs, információs szakemberként nemcsak idehaza, hanem a FID-ben is képviselte szakmáinkat, később pedig az UDC Konzorcium tanácsadó testületének munkájában vett részt. A Könyvtári Figyelőben az információpolitikával kapcsolatos elképzeléseit publikálta (Tézisek az információs stratégiáról és az információpolitikáról. 1989. (35.) 4. sz. 345–347. p., valamint Az információelemzés és a tudományos tájékoztatás fejlődésének mai szakasza. 1985. (31.) 6. sz. 575–581. p.).

***

85 éves korában meghalt dr. Lipták Pál (1922–2007), a magyar közművelődési könyvtárügy meghatározó alakja. A Békéscsabai Megyei Könyvtár igazgatójaként ő volt az első könyvtáros, akit 1954-ben könyvtári munkájáért Kossuth-díjjal tüntettek ki. Sokoldalú érdeklődése, képzőművészeti műveltsége, tehetsége közismert volt, festőművészként is sok elismerést kapott. Az utóbbi évtizedben két könysorozat fölött bábáskodott (Poesis Hungarica, Graphica Hungarica) és nívós kiállításokat rendezett.

***

Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt, hogy könyvtári életünk nagy tudású, nagy formátumú alakja, dr. Bakonyi Géza, a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának főigazgató-helyettese, a BTK Könyvtár-tudományi Tanszékének vezetője hosszú súlyos betegség után elhunyt.

Emléküket megőrizzük!